

RUSOVCE

Oroszvár A római Geruláta

HONISMERETI KISKÖNYVTÁR

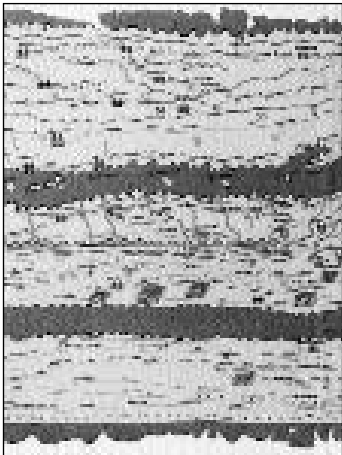
A címlapon: A római múzeum részlete
A hátlapon: Részlet a lapidáriumból

Római Gerulata Pozsony - Oroszvárban

Az i. e. első ezred végén a hosszú polgárháborús időszak után a római birodalom nagyhatalmi útra lépett. Augustus Octavianus az önmurális rendszert választotta, miközben formálisan meghagyta az előző republikánus rendszert. A stabil gazdasági és politikai helyzetnek, az ellenőrzött adminisztratív rendszernek és katonai erejének köszönhetően Róma szilárd és egységes állammá vált. A római birodalom virágzásának és terjeszkedésének jele, hogy fokozatosan újabb tartományokat csatoltak a birodalomhoz Európában, Ázsiában és Afrikában.

Közép-Európában jelentős változásokra kerül sor. Előbb a dákok támadása, majd a római légiók behatolása és a germán törzsek áthaladása a kelta civilizáció pusztulásához vezetett. Pozsony térsége továbbra is megtartotta stratégiai fontosságát. A két transzkontinentális út - a Dunai és a Borostyán út kereszteződésének biztonsága és ellenőrzése a római birodalom számára katonai és kereskedelmi-gazdasági szempontból egyaránt fontos volt.

A pozsonyi kapu elfoglalását katonai cselekmények előzték meg, amelyek során i.e. 35-34-ben elfoglalták a Száva és a Dráva közti területeket, az i.e. 12 - 9-ben pedig északon egészen a Duna határáig

Középkori világtérkép másolata

Féfit ábrázoló
kőbe vésett kép

húzódó területet. A Dunától délre a Földközi (Jadranské) tengerig terjedő terület Illyricum római tartomány részévé vált, amelyből alighanem Claudius uralkodása idején (41-54) vált ki a később Pannónia néven ismertté vált tartomány. Trajánusz idején a tartományt két részre osztották - Pannonia Superior (Felső-Pannónia) központja Carnunte volt (a mai Bad Deutsch Altenburg és Petronell Ausztriában), Pannonia Inferior (Alsó -Pannónia) fővárosa pedig Aquincum (a mai Budapest). A Duna mint természetes akadály négy évszázadig alkotott határt a római birodalom és a nem római világ között. Az i. sz. 1. században keletkezett a Duna középső részénél a védelmi vonalak rendszere, az ún.

A 2. és 4. századból származó alapkövek

limes romanus. A limest a légiósok táborai (castrum legionis) és a kiegészítő egységek táborai (castellum) alkották. A légiós tábor nagyobb volt, körülbelül 6000 férfi számára készült, és csak római polgárok alkották. A kiegészítő egységek táborai kisebbek voltak, és itt a leigázott törzsek tagjai szolgáltak (500-1000 férfi). A védelmi vonalat kis őrtornyok - burgusok egészítették ki.

A Dunát átlépve Pozsony Dunán túli részében találjuk magunkat, a római birodalom Pannónia tartománya területén. Pozsony - Oroszvár városrészben állt a „római határvonal” egyik megerősített pontja, a Gerulata mint a Carnuntum - Ad flexum vonal első része (a mai Magyarországon). Pozsony környéke akkoriban hasonló volt, mint amilyennek Mikovini 1742-es térképén látjuk, amikor a város több mint 50 szigeten terült el, a Duna Pozsony alatt szétágazott, és a folyóágak bonyolult rendszerét hozta létre folyóparti erdőkkel és mocsaras földekkel. Oroszvár enyhén hullámos területen fekszik, nyugati része egy homokdűnén húzódik. Itt található az egyik magaslat, egy másik a Szent

Az 1960-as ásátások kezdetei

Magdolna-templom alatt van. A Duna mai főága csaknem egy kilométerre folyik, Oroszvár északkeleti részét az ún. oroszvári kanális fogja körül. Az Oroszvár egyes részein lévő természetes mélyedések, amelyek a mai felszíntől kb. 3 m mélyen húzódnak, arról tanúskodnak, hogy az egyik folyóág egykor közvetlenül Oroszváron folyt keresztül. Lehetséges, hogy a Gerulata közelében gázló is volt a Dunán, de ez máig sem bizonyított.

A római korból származnak az Oroszvár területét érintő első írásos adatok, mégpedig az Itinerai Antonioni és a Notitia dignitatum című művekben, és a 4. századból származó római térkép, az ún. Tabula Peutingeriana középkori átiratán megjelölték. Más ókori szerzők, Tacitus, Paterculus és Plínus műveiben közvetve érintik a Gerulátát a délrajnai germán Cananefát törzs említésekor, akiknek egy egysége a Gerulátában volt. A reneszánsz idején néhány korabeli térképen a Gerulata azonos Karlburggal, ami magyarul Oroszvár, a mai Rusovce területe. A Gerulátát és a mai Oroszvárt 1777-ben Bél Mátyás említi a

Rekonstruált téglasír

művében. J. Milles és R. Pocock angol utazók is megemlítik, hogy 1737-ben Karlburg községnél kötöttek ki, ahol még megtalálták a falak maradványait.

Az első régészeti kutatásokat a 19. század végén Henckel Laura grófnő beleegyezésével Sötér Ágost, a Moson megyei Történelmi-régészeti Társaság képviselője és a mosonmagyaróvári múzeum kustódja (múzeumőre) végezte. A negyvenes évek elején a Budapesti Nemzeti Múzeum dolgozója első alkalommal próbálta meg behatárolni a segédtábor területét. 1947 után, amikor a párizsi békekonferencia döntése alapján a dunántúli részt Csehszlovákiához csatolták, szlovák régészek érkeztek Oroszvárra, L'udmila Kraskovská és Vojtech Ondrouch. A kezdeti kutatások igazolták a római települést, de nem találtak hiteles régészeti bizonyítékokat a táborra vonatkozóan. Az ókori Gerulata jelenlegi leírása szerinti behatárolása a 60-as években sikerült, amikor a dunai töltés megerősítéséhez szükséges föld kitermelésekor a Bergl dombból feltárult a kései antik épület egyik pillére. Sitniansky i-

skolaigazgató a leletet bejelentette a Szlovák Nemzeti Múzeumban. Ján Dekan, Ľudmila Kraskovská, Magda Pichlerová és Ladislav Snopko vezetésével megkezdődött a tábor, a temetkezési helyek, a civil részek, gyártási épületek rendszeres kutatása. Ezeknek a feltárásoknak az alapján vált lehetségessé az ókori és római kori Oroszvár első régészeti helyrajzának elkészítése. A fő tábor Bergl térségében volt, a mai evangélikus templomtól a SLUK térségéig. A civil település a Balkáni és Kovács utca területén, valamint az Irkutszki téren húzódott. Nyugatról és délről temetkezési hely övezte a Gerulátát, keleti határát a Duna jelölte ki.

Az ókori Gerulata a középkori és jelenlegi beépített Oroszvár területe alatt fekszik. A tábor és a civil település egyes épületeinek pontos helyzetét, nagyságát és elhelyezését nem ismerjük.

A kutatásokból az is nyilvánvalóvá vált, hogy a négy évszázad során a táborban és a településen is több átépítésre került sor. A Határőr utca egy részében a kutatások egy másik tábor létéről is tanúskodnak, elhelyezése és ideje meghatározását azonban bonyolítja az egykor itt húzódó civil település.

A legrégebbi tábor Bergl térségében a Flavius nemzetség idejében keletkezett i.sz. 1. század második felében. Kettős árok és valószínűleg cölöpsor is övezte. Az árok északnyugati folyamatát közvetlenül Berglben fedezték fel, a délkeletit csak 1998-ban vizsgálták meg a Magyar utcában.

Marcus Aurelius feleségét
ábrázoló pénzérme

A X. és XIV. légió téglái

Úgy hisszük, hogy a castellum fiatalabb átépített részeinek délkeleti és részben északkeleti részei is a Duna áradása során pusztultak el. A kerületén körbefutó árok délkeleti részét a mai napig nem tárták fel. A tábor belső építményei közül a kaszárnyaépületeket és a kemencéket tárták fel. Az építmények Trajánusz császár uralkodása idején semmisültek meg. A tábor létrehozói a II-es temetkezési helyen nyugszanak. Nem ismerjük a legrégebbi tábort felépítő katonai egységet. A téglaleletek alapján alighanem az V cohors (cohors V Lucensium Callaecorum) vagy a XV Apollinaris légió volt itt, amely 118-119-ben végleg távozott Kappadokiába.

Az i. sz. második évszázad első felében elit lovas ala i Cananefatum egység érkezik a Gerulátába a Rajna menti Lopodunból (ma Lادنburg), és a Geruláta az egység tábora lesz. A történelmi híreken kívül az egység itt-tartózkodását bizonyítják az oltárok és a sírkövek feliratai is. Ismerjük az egység néhány tagjának nevét, pl. Adiutor Afrikában esett el, Mauretánia tartományban, Flavius Attius kürtösként szolgált, Marius Firmus pedig az ala parancsnoka volt.

További két parancsnokot – Gavius Balbus P.-t és Creperius Paulus L.-t – az ephesusi és attalei feliratokból ismerünk. A prefektus szolgaként működött itt Aelius Tutor, Titus Falvius Surilio, Titus Magnis, Marcus Antonius Julianus. 138 és 146 között az ala tagjai római pol-

A múzeum látképe

gárságot - Civium Romanorum - is kaptak. Később az alatt Severianus és Gordianus császári házaival is emlegetik.

Még kevésbé ismerjük a kő castellumot. Nem tudjuk pontosan behatárolni a kiterjedését, építésének idejét is csak keretszerűen tudjuk meghatározni - a trajánuszi-hadriánuszi időktől Antoniónuszig (117-161). Bergl térségében két építési fázist figyeltek meg, néhány falazatdarabot feltártak a Gerulata utcában is. Lakóhelyi rétegeket tártak fel a Kovács utcában az egykori óvoda mellett, a III -as számú temetkezési hely közelében. 2. századi építkezés nyomait tártak fel az Irkutszki téren. Ennek a tábornak a lakóit az Ia temetkezési helyen temették el (az iskola mellett).

A katonai egység és a Gerulata lakóinak életére bizonyára hatottak a markomán háborúk (166 - 180), amelyek közvetlenül érintették Szlovákia területét. Marcus Aurélius császár személyesen vett részt a Garam menti harcokban, és a római hadsereg egy része 179-ben a Trencsén melletti Laugaríció táborban telelt át. A háborúk során és u-

tánuk kezdődött a limes átépítése, sok táborn felújítottak, és újakat is kialakítottak.

A Gerulata tábor építéséből leginkább a carnunti és a vindoboni egységek vették ki részüket. A legtöbb nyom a X légióból (legio X gemina et Pia Fidelis - kettős és odaadó, hű), a megkettőzött XIII légióból (LEGXIIIIG) maradt fenn. A cananefátok Afrikába vezénylése idején a Gerulatában minden bizonnyal a XVIII önkéntes cohors működött (cohors XIX Voluntariorum Civium Romanorum), amit más oroszári feliratok igazolnak. A II. segédlégió és a II. itáliai hű légió két katonájának sírköve bizonyítja, hogy az egységeket a markomán háborúk idején bevetették a harcokban. Más nyomatos téglák ugyanakkor 2. századi civil carnunti téglagyárak működéséről tanúskodnak - ezek a Gaia Valeria Constans és az Atilia. A 2. és 3. században a Duna partján táborozott az első íjász cohors (Aelia Sagittariorum - COH I AS). A 4. századból való téglakon Valentinianus Tempsonius Ursinius császár tisztjének neve olvasható, hozzájuk fűződik a limes átépítése. Notitius Dignitatum művében lovas íjász katonai egységet (equites sagittarii) is említi.

A Gerulata építészeti fejlődésében a 4. században lényeges változások figyelhetők meg. Az egyházi magtár melletti fal vizsgálata arra utal, hogy a tábor kisebb lett, a építkezéseket csökkentették. A védelem a tábor sarkainál elhelyezett tornyokban összpontosult. A közvetlenül Berglben lévő hatalmas erőd minden bizonnyal a Valentiniánus utáni u-

Nagyobb sírkövek maradványai

Feliratos oltárkő

tolsó szakasz (fázis) képviselője. Civil építmények nyomait tárták fel az Irkutszki téren, közvetlenül a Berglben az északi oldalon, és a Szent Magdolna római katolikus templom mögött. A lakosok az Ib, III és IV számú temetkezési helyeken nyugszanak.

A megmaradt építmények töredékessége ellenére el tudjuk képzelni, milyen volt a Gerulatában lévő tábor. A limes más lokalitásai alapján tudjuk, hogy a táborok 2-4 hektár kiterjedésűek és többnyire téglalap alakúak voltak. A tábor körben árok és sánc vagy fal övezte tornyokkal, és minden oldalon bejárata volt. A táborban szabályos utcahálózat volt főutcákkal - via praetoria, amely a bejárat kapu szerint a porta praetoria és via principalis nevet kapta, a tábor főutcája, amely a bal kaputól a jobb kapuig vezetett - porta principalis dextra és sinistra. A tábor főépületétől - principia - vezetett a via decuman a hátsó bejáratig - porta decumana. A via praetoria a parancsnoki épülethez és a táborépülethez - principia - vezetett, ahol a különféle hivatalos helyiségek voltak, valamint a szentély és a pénztár. A parancsnoki épületen kívül minden táborban volt questorium - a tábor intézői hivatala, különféle gazdasági

Sírkövek

épületek, pl. magtár - horeum, különféle műhelyek, kórház az emberek és lovak számára, és természetesen kaszárnyaépületek a katonáknak. A táborban volt csatornarendszer, fürdők és fűtött házak tartoztak hozzá.

A tábor elengedhetetlen része volt a táboron kívüli település - vicus. A táborból vezető négy út mentén terült el. A vicusok építéskor először a fürdők és a vendéglők épültek fel. Ezeket követték a lakóházak, gyártást szolgáló épületek és a templomok. A vicusok elsődleges feladata az volt, hogy ellássák a katonákat élvezeti cikkekkel, szórakozást biztosítsanak számukra, mindennapi használati és luxuscikkekkel lássák el őket, amelyeket a hadsereg nem tudott biztosítani. A lakosság fő tevékenysége a kereskedelem, iparos mesterségek és a szolgáltatások voltak.

Többször említettük a temetkezési helyeket, amelyek a lakott területeken kívül, a táborból vezető utak mentén voltak. Erről tanúskodik a Gerulátában lévő temetkezési helyek kialakítása is. A temetkezési helyek széles körben övezik a civil településeket. A principiátus kezdeti időszakából birituális temetkezési szokások nyomait találták, bár inkább a hamvasztásos az uralkodó. A hamvasztás utáni maradványokat szabadon a földbe helyezték, vagy valamilyen kis tartályban (urnában, szekrénykében) temették el. A hamvasztás közvetlenül a sírgödörben (bustum típusú) vagy egy külön kijelölt hamvasztóhelyen történt (ustri-

num típusú). Ugyanakkor hamvasztatlan tetemeket is eltemettek. Rendszerint így temették el az ifjakat és gyermekeket, minden bizonnyal a szegényeket és a rabszolgákat is. Később mindenütt elterjedt a csontvázas temetkezési mód. A sírgödröket különféleképpen készítették el - megtalálhatók az egyszerű gödrök, másokat koporsóba helyeztek, voltak kőszóratos, téglatetős és teljesen téglából készült sírok is. Néhány üres sírt, ún. kenotafot is találtak. A régebbi irodalmi művekben egy szarkofágteletről és kőkoporsóról is olvashatunk, és az Antik Gerulata Múzeumban megtekinthetők a nagyobb, építészetileg jellegzetes sírkövek.

Az epigrafikus források, az architektonikai leletek és a római falazóanyagok leletei arról tanúskodnak, hogy a Gerulata egységes, teljes települési egység volt. Az 1. század végétől a 3. század elejéig a Gerulata folyamatos épülését és intenzív lakottságát bizonyítják a síremlékek. A sírok mellett álló sztéléken, kölemezeken kívül Oroszárról bonyolultabb sírpítmények töredékei is származnak, sírok, nem egyszer egész sírterületek. Ezek közül egyiket sem találták meg in situ, tehát az eredeti formájában, másodlagosan felhasználták őket a 4.

Sírkövek

Lapidárium

századi erődtítmény építésekör.

A legszebbek közé tartozik két kölemez, a mitológiai Attidust ábrázolja szimmetrikus elhelyezésben, két oroszlán, középen egy szakállas férfi alakjával, két griffmaradat ábrázoló töredék, amelynek bizonyos védelmi jelentősége is volt, és egy hatalmas festett dombormű, amely Daidaloszt és Ikaroszt ábrázolja, és amely a Duna mente különleges művészeti alkotásai közé tartozik. Külön információforrásnak számítanak a Gerulátáról az eredeti epigrafikus források - a votív fogadalmi oltárok. A dedikációs feliratokból megtudjuk, melyik istenség tiszteletére szentelték fel az oltárt, az aláíró nevét és beosztását, az időre utaló adatokat, esetleg az oltárszentelés okát is. Ezek Róma vallási életének sokszínűségéről és a rómaiak magas diplomáciai érzékéről tanúskodnak, hiszen rómaivá alakították és átvették a leigázott nemzetek isteneit és vallási elképzeléseit. A Gerulátában a római panteon alakjain kívül megtalálható a szinkretikus gall - római vallás több jelene és a keleti vadászkultusz is, így az istenek anyjának, Kybelána a

frígiai Attiddal (mai Törökország), akinek az egyiptomi Isidával együtt oltárt emeltek. Más kutatások Mitro kultuszának jelenlétéről is beszámolnak.

„Egy darab Róma Pozsony közelében“, ez volt a címe annak az írásnak, amelyet Ján Dekan a tábor felfedezésekor publikált. A Gerulata teljes mértékben megérdemli ezt a címet. Róma terjeszkedése, a tény, hogy hatalma alá vonta az akkor ismert világot, megmutatkozott azokon az építészeti, epigrafikus és mozgó emlékeken is, amelyeket a Pozsonyi Városi Múzeum „Antik Gerulata“ című tárlata mutat be. És hasonlóképpen, mint Rómában, Londonban, Bécsben, Budapesten és más európai nagyvárosban, Pozsony-Oroszvár beépített területén is megtalálható egy római tábor, melynek lakói nemcsak a kardot hozták el hozzánk, hanem az antik civilizáció kultúráját és műveltségét is.

PhDr. Jaroslava Schmidtová

Az 1990. szeptemberében „Rómaiak a Dunán“ c. Európai Unió rendezvény résztvevői

Honismereti Kiskönyvtár 175. szám

Kiadja a Komáromi (Komárno) KT Lap- és Könyvkiadó Kft., 2004

Felelős kiadó: Dr. Szénássy Árpád

Nyomdai előkészítés: Nec Arte Kft.

© Minden jog fenntartva!

ISBN: 80-8056-391-8

Malá vlastivedná knižnica 175. číslo

Vydáva Vydavateľstvo KT, s. r. o., Komárno, 2004

Zodpovedný vydavateľ: Dr. Ing Árpád Szénássy

Príprava: Nec Arte s. r. o.

© Všetky práva vyhradené!

ISBN: 80-8056-391-8

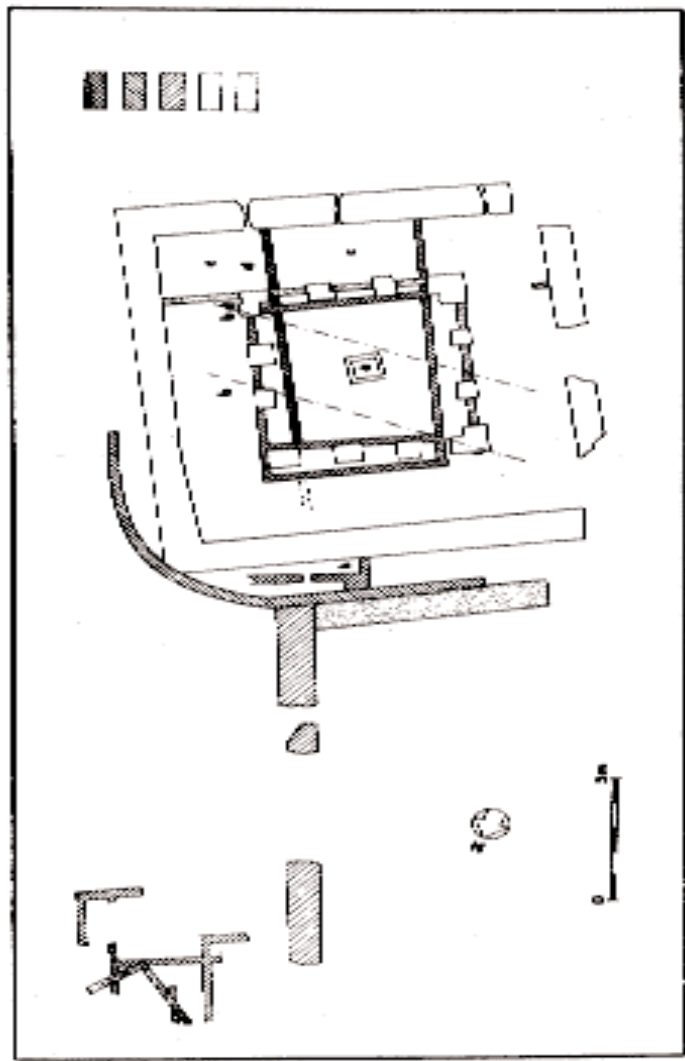
A kiadvány megjelenését támogatta:

A sorozat kiadványai megrendelhetők, megvásárolhatók:

Komárom (Komárno) KT Könyv- és Lapkiadó Kft.,

Mederčská č. 9, tel: 035 7700869

Oroszvár, Berg alaprajza, (A. Pifl rajza)

